

УДК 341.645:341.231.14ЄС:343.985:343.982:343.102: 343.132
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.13>

О. Дульський,
доктор філософії з права,
заслужений юрист України, адвокат, докторант
Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СЛІДЧИМ

Вступ. Останнім часом практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) потрапляє в поле зору значної кількості вчених, предметами дослідження яких є різні наукові напрями, не виключенням є і кримінальний процес та криміналістика. Практика ЄСПЛ уже достатньо укорінилась у методологічний та теоретичний інструментарій цих наук. Водночас, досі актуальним залишається питання: як практика ЄСПЛ впливає на формування європейських стандартів в криміналістиці? Адже криміналістика – це наука, яка запозичує знання із інших наук, а її результати, які застосовуються у практичній діяльності правоохоронних органів, повинні відповідати законодавству України. Тому, принциповим видається визначення ролі практики ЄСПЛ у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим.

Мета дослідження. Визначити роль практики ЄСПЛ у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим.

Виклад основного матеріалу. У липні 1997 року Україною була ратифікована Конвенція про захист

прав людини і основоположних свобод (Конвенція), що була відкрита для підписання з 4 листопада 1950 року. Відповідно до ст. 19 та 32 цього міжнародного договору задля дотримання державами-учасницями зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї було створено ЄСПЛ, який поширює свою юрисдикцію на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, що подані до нього згідно вимог цього договору [1].

ЄСПЛ – це «судовий орган Ради Європи, створений для забезпечення дотримання державами-членами Ради Європи їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Основне завдання ЄСПЛ – тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї» [2, с. 18].

Значний поштовх у розвиток кримінальної процесуальної та криміналістичної наук через призму практики ЄСПЛ в Україні відбувся завдяки двом ключовим етапам. Перший характеризується прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 грудня 2006 року. У ст. 17 цього правового акту було передбачено, що «суди застосовують при роз-

гляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права» [3]. Другий відзначається прийняттям Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України). У ч. 2 ст. 8 цього правового акту засвідчено, що «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», а у ч. 5 ст. 9 «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [4].

Згідно з абз. 5 ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика ЄСПЛ – це практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини [3] (діяла до 31 жовтня 1999 року та розглядала заяви будь-якої особи про порушення державами їхнього права визначеного Конвенцією). Проте, таке тлумачення вищезгаданого терміна подається саме для зазначеного правового акту, тобто як його потрібно розуміти в тексті цього закону. Таке визначення для всього законодавства України є не розкритим та не повним, що зумовлює неоднозначність його розуміння [5, с. 59]. Тому, слушним є те, що термін «практика Європейського суду з прав людини» в українському законодавстві потрібно вживати як набутий досвід ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, що виявляється у прийнятих ним рішеннях та ухвалах по суті розглянутих справ [5, с. 59]. При цьому потрібно погодитись із думкою В.Є. Мігашка, який зауважив, що українські судді, застосовуючи норми Конвенції, мають урахувати практику ЄСПЛ як щодо України, так і сформовану в процесі розгляду скарг, поданих проти інших держав (причому й ту практику, яка була сформована у справах, розглянутих і до приєднання України до Конвенції). Тільки такий підхід допоможе

уникнути вчинення нових порушень Конвенції в Україні [6, с. 197]. За аналогією таких підхід застосовується і під час збирання доказів уповноваженими особами на етапі досудового розслідування.

Що ж до поняття «європейські стандарти», то доцільно провести його лінгвістичне тлумачення. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що термін «стандарт – 1. Норма, зразок, мірило...», а «європейський – 1. Стос. до народів і держав Західної Європи // Відомий усій Європі...» [7, с. 1383, 360]. Окрім цього, вказані терміни закріплені і на законодавчому рівні. Відповідно до п. 20 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 року «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визначеним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [8], а у п. 1 ст. 1 цього правового акту передбачено, що «європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації» [8].

Звернувшись до КПК України, виявилось, що у ст. 567 цього правового акту наявна лише одна згадка і тільки про термін «стандарт», а саме: «допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальноновизаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод» [4]. Вказане свідчить, що законодавець під поняттям «загальноновизані стандарти забезпечення прав людини і основоположних свобод» мав на увазі як європейські, так і міжнародні

стандарти забезпечення прав людини і основоположних свобод. Зважаючи на це та на те, що ЄСПЛ тлумачить лише Конвенцію та її протоколи, в яких закріплені основоположні права та свободи людини, то в контексті нашого дослідження доцільно застосовувати термін «європейські стандарти» у значенні, що «стосується до народів і держав Європи у контексті забезпечення прав людини і основоположних свобод», а не у розумінні Закону України «Про стандартизацію» [8].

З цього приводу слушно погодитись з тим, що «європейським стандартом є правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права з метою забезпечення захисту й дотримання прав та свобод людини, прийнятих міжнародною регіональною організацією та визначених країнами Європи [9, с. 193].

Звертаючись до криміналістичного забезпечення збирання доказів, слід зазначити, що наразі такого поняття в науці ще не вироблено, тому з цього приводу варто погодитись із позиціями таких вчених, які визначають окремо поняття «криміналістичне забезпечення» та «збирання доказів». Заслужує на увагу визначення Ю.М. Чорноус, яка зауважила, що криміналістичне забезпечення складається з техніко-, тактико-, та методико-криміналістичного забезпечення. Його можна розглядати як у науковому (створення наукового підґрунтя застосовуваних прийомів, засобів та методів), так і практичному (формування практичних рекомендацій щодо застосування прийомів, засобів та методів) змісті [10, с. 71]. Щодо збирання доказів, то влучною є думка О.В. Капліної, яка ствердила, що цей процес є складною комплексною діяльністю суб'єктів доказування з їх виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку [11, с. 223].

Суб'єкт, який займає центральне місце під час збирання доказів (зокрема ст. 40, 93 КПК України), застосовуючи криміналістичні засоби, і на якого ч. 1 ст. 92 КПК України покладено обов'язок доказування, є слідчий. Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України ним є «службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень», а згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України він «здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [4].

З метою забезпечення ефективного проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні процес збирання доказів забезпечується засобами криміналістики, що входять до її системи (техніко-, тактико- та методико-криміналістичні засоби).

Техніко-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – це система науково-теоретичних, кримінально-процесуальних положень і техніко-криміналістичних засобів, а також технологій їх застосування з метою ефективного розслідування, швидкого розкриття та попередження злочинів [12, с. 175]. Криміналістичну тактику визначають як розділ науки криміналістики, що охоплює систему наукових положень і розроблених на

їх підставі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють кримінальне провадження, прийомів проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, збирання та оцінку доказів. Криміналістична методика – це «завершальний розділ науки криміналістики, що представляє собою систему наукових положень і сформованих на їх основі практичних рекомендацій, що забезпечують ефективність діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів з розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень» [13, с. 374, 569].

Слушно зауважити, що використання практики ЄСПЛ у криміналістиці вперше було запропоновано Ю.М. Черноус та В.В. Гвоздюком, де ними було обґрунтовано особливості застосування практики ЄСПЛ під час проведення слідчих (розшукових) дій [14].

Обґрунтовуючи точку зору щодо необхідності використання практики ЄСПЛ слідчим під час збирання доказів (криміналістичний аспект), проведемо, для прикладу, аналіз рішення ЄСПЛ «Кайя проти Туреччини», заява № 22729/93 від 19 лютого 1998 року. У ньому зазначено, що заявник у скарзі стверджував, що його брат був убитий співробітниками сил безпеки і було проведено неналежне розслідування обставин його загибелі. У матеріалах справи засвідчено, що заявник і уряд Туреччини представили різні пояснення обставин позбавлення життя А. Кайя. Заявник зауважував, що його брат був беззбройний, коли солдати сил безпеки Туреччини застрелили його, а потім підклали до його тіла автомат системи Калашникова. Уряд засвідчував, що

в той день солдати зазнали обстрілу з боку членів Робітничої партії Курдистану. Тому солдати були змушені відстрілюватися. Після бою на місці події було виявлено тіло убитого А. Кайя, поряд з яким знаходився автомат [15].

Проаналізувавши вказане рішення ЄСПЛ, можна виділити такі основні недоліки розслідування, на які було звернено увагу судом:

- прокурор не взяв показань у солдатів на місці події та не перевіряв наявність стріляних гільз, що мали свідчити про стрілянину, яку, імовірно, вели обидві сторони;

- прокурор не перевіряв наявність стріляних гільз, які могли б бути виявлені біля трупа;

- прокурор беззастережно повірив в інформацію, надану співробітниками сил безпеки;

- прокурор не перевіряв наявності слідів пороху на руках чи одязі загиблого та/чи не провів дактилоскопічного дослідження слідів рук на зброї;

- прокурор настільки швидко передав тіло загиблого жителям села, що унеможливило проведення будь-яких подальших додаткових досліджень, зокрема куль, які залишилися в тілі;

- прокурор прийняв рішення про правомірність дій солдатів, не отримавши результатів балістичної експертизи;

- звіт щодо судово-медичної експертизи загиблого був неточним в кількох суттєвих позиціях, зокрема у ньому бракує висновків про фактичну кількість куль, які уразили убитого, і про орієнтовну оцінку відстані, з якої було здійснено постріли цими кулями. Це є суттєвим недоліком у роботі прокурора й лікаря;

- ні лікар, ні прокурор не наполягали на тому, щоб тіло вбитого було доставлено вертольотом у безпечніше місце, задля того щоб мати можливість провести ретельніше обстеження тіла вбитого, його одягу та кульових поранень [15].

Зважаючи на такі недоліки, В.В. Гвоздюком було виокремлено, зокрема, наступні позиції ЄСПЛ, які допоможуть слідчому під час збирання доказів: взяти показання на місці події в представників військових формувань чи правоохоронних органів держави, які вбили людину; під час огляду місця події спрямувати зусилля на збирання слідової інформації, щоб відтворити подію та перевірити показання представників військових формувань чи правоохоронних органів держави, які вбили людину; перевірити наявність гільз, що можуть свідчити про запеклу стрілянину, яку, імовірно, вели дві сторони; перевірити наявність слідів пороху на руках чи одязі загиблого та провести дактилоскопічне дослідження його слідів рук на зброї; не передавати труп убитої особи після її візуального огляду на місці події її родичам чи іншим особам без проведення додаткових досліджень тіла; у разі неможливості провести додаткові дослідження тіла вбитого з кульовими пораненнями та його одягу на місці події, труп потрібно доставити в безпечніше місце для ретельного обстеження; провести комплексну судово-медичну та судово-балістичну експертизи, надати вичерпну кількість запитань експертам щодо з'ясування обставин смерті вбитого та відтворення загалом обставин події, що відбулася тощо [16, с. 112–113].

Тому, потрібно погодитись з тим, що у рішеннях ЄСПЛ висвітлено організаційно-тактичні аспекти досудового розслідування, що направлені на збирання доказів. Аналізуючи матеріали кримінальної справи й інші відомості, ЄСПЛ виносить шляхом тлумачення своє рішення, яке охоплює інформацію про оцінку обставин справи («The Court's assessment»). Саме в частині оцінки обставин справи містяться конкретні позиції ЄСПЛ стосовно доцільності: проведення слідчих (розшукових) дій; вилучення певної слідової інформації; відібрання зразків

для експертизи; отримання показань саме на місці події; вилучення слідової інформації з подальшою метою забезпечення відтворення обстановки й обставин події задля перевірки наданих показань; допиту широкого кола свідків тощо. Саме такі рішення створюють підґрунтя для формування європейських стандартів тактики проведення слідчих (розшукових) дій і визначають зміст діяльності зі збирання доказів [9, с. 212].

Висновки. Таким чином, практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів для слідчого. Зважаючи на подібність ситуацій, які можуть виникати у слідчого під час збирання доказів – тим, що відображені у рішеннях Європейського суду з прав людини, слідчий і може правильно оцінювати ситуацію, керуючись при цьому доводами Європейського суду з прав людини. Фактично слідчий, володіючи знаннями, отриманими з рішень Європейського суду з прав людини, збирає криміналістично значущу інформацію, враховуючи ті позиції суду, що висвітлені ним під час оцінки обставин справи.

Такі вироблені європейські стандарти, що направлені на збирання доказів (у криміналістичному аспекті), гарантують слідчому дотримання ч. 5 ст. 38 КПК України в контексті забезпечення ефективності досудового розслідування. Адже незабезпечення ефективності розслідування у розумінні практики Європейського суду з прав людини призводить до порушення прав та свобод людини, що передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

У науковій статті досліджується роль практики Європейського суду з прав людини у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання

доказів слідчим. У ній зауважується, що практика Європейського суду з прав людини уже достатньо укорінилась у кримінальну процесуальну та криміналістичну науки, що сприяє їх розвитку, формуючи європейські стандарти забезпечення прав та свобод людини під час кримінальної процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів. Наголошено, що юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на Україну у зв'язку з ратифікацією нашої держави Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Метою статті є визначення ролі практики Європейського суду з прав людини у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим.

У статті виділено два ключових етапи, що характеризуються розвитком кримінальної процесуальної та криміналістичної наук крізь призму практики Європейського суду з прав людини. Проведено лінгвістичне тлумачення терміна «європейський стандарт». Наведено приклад рішення Європейського суду з прав людини із подальшим виділенням з нього позицій суду щодо недоліків, які стосуються процесу збирання криміналістично значущої інформації. Висвітлено і ті позиції суду, які направлені на недопущення таких недоліків під час збирання криміналістично значущої інформації.

У роботі визначено зміст і таких понять як «Європейський суд з прав людини», «практика Європейського суду з прав людини», «криміналістичне забезпечення», «техніко-криміналістичне забезпечення», «криміналістична тактика», «криміналістична методика», «збирання доказів», «слідчий».

Автор дійшов висновку, що практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у фор-

муванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів для слідчого. Зважаючи на подібність ситуацій, які можуть виникати у слідчого під час збирання доказів – тим, що відображені у рішеннях Європейського суду з прав людини, слідчий може правильно оцінювати ситуацію, керуючись при цьому доводами Європейського суду з прав людини. Фактично слідчий, володіючи знаннями, отриманими з рішень Європейського суду з прав людини, збирає криміналістично значущу інформацію, враховуючи ті позиції суду, що висвітлені ним під час оцінки обставин справи.

Ключові слова: ефективність розслідування, криміналістична тактика, криміналістична методика, криміналістична техніка, рішення Європейського суду з прав людини, забезпечення прав людини і основоположних свобод.

Dulskiy O. Role of ECHR practices in development of European standards for forensic support of evidence collection by the investigator

This paper examines the role of the ECHR (European Court of Human Rights) practices in the establishment of European standards for forensic support of evidence collection by investigators. It is noted that ECHR practices are already substantially rooted in criminal procedure and forensic science, contributing to its development, shaping European standards to ensure observance of human rights and freedoms during the criminal procedure activity of authorized subjects. It was emphasized that ECHR jurisdiction extends to Ukraine in connection with relevant ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The aim is to determine the role of ECHR in the formulation of European

standards for forensic support of evidence collection by investigators.

Paper outlines two key stages characterized by the development of criminal procedure and forensic science through the prism of ECHR practices. Linguistic interpretation of the term "European standard" is presented. An example of ECHR decision is given, followed by a selection of the court's opinions on shortcomings related to the process of collecting forensically significant information. Those court opinions aimed at preventing such shortcomings during the collection of forensically significant information are also highlighted.

This paper defines the essence of such concepts as "European Court of Human Rights", "practice of the European Court of Human Rights", "forensic support", "technical and forensic support", "forensic tactics", "forensic methodology", "collection of evidence", "investigator".

Author concludes that ECHR practice plays a key role in the development of European standards for forensic support of evidence collection for the investigator. Considering the similarity of the situations which may arise for the investigator during the collection of evidence – ones reflected in ECHR decisions – the investigator can assess the situation correctly, based on ECHR arguments. In fact, the investigator, with the knowledge obtained from ECHR decisions, collects forensically significant information, taking into account the opinions of the court, presented during the assessment of the case circumstances.

Key words: investigation efficiency, forensic tactics, forensic methodology, forensic technique, ECHR decisions, ensuring observance of human rights and fundamental freedoms.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док.

від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Київ : ВАІТЕ, 2015. 136 с.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Гвоздюк В. В. Тлумачення терміна «практика Європейського суду з прав людини» в українському законодавстві. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 57–60.

6. Мігашко В. Є. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні. Молодий вчений. 2019. № 2 (66). С. 184–188.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

8. Про стандартизацію: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

9. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії : 081 – Право. Київ. 2021. 294 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19896/5/dysert_hvozdiuk.pdf.

10. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16029>.

11. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 2013 р.). ОДУВС, Одеса, 2013. С. 223–229.

12. Падей А.С. *Поняття та значення техніко-криміналістичного забезпечення в діяльності з розслідування*. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 173–175.

13. *Криміналістика : підручник* / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського / 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.

14. Черноус Ю. М., Гвоздюк В. В. *Правові засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ*. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. Вип. № 1

(19). С. 95–101. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20013/1/document%20%2810%29.pdf>

15. *Case of Kaya v. Turkey* (Application no. 22729/93): Judgment European Court of Human Rights, 19 February 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=EC HR&id=001-58138&filename=001-58138.pdf>.

16. Гвоздюк В.В. *Врахування практики Європейського суду з прав людини під час проведення огляду місця події*. Вісник Луганського державного університету імені Е. О. Дідоренка. 2021. Т. 2 (94). С. 107–119.

